

УДК 327.01

Седляр Ю.О., МНУ ім. В.О. Сухомлинського

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОМУ АНАЛІЗІ

Стаття розкриває теоретичні засади дослідження міжнародних санкцій у зовнішньополітичному аналізі. Головна увага зосереджена на висвітленні ролі внутрішніх та міжнародних чинників, що визначають ефективність політики санкцій. Виклад розпочинається із висвітлення факторів, що визначають потенціал держави здійснювати зовнішню політику, з'ясовуються параметри успішності примусової дипломатії. Оцінюються внутрішньополітичні чинники, що впливають на ефективність міжнародних санкцій як інструменту зовнішньої політики.

Науковці у царині аналізу зовнішньої політики із самої появи даного напрямку так чи інакше опікувалися проблемою дієвості примусових інструментів зовнішньополітичного впливу, до яких власне і належать міжнародні санкції. Відповідаючи на дане питання, кожний фахівець обирав свій методологічний підхід до розв'язання поставленого завдання. Водночас спільною для всіх стала логіка побудови концепції ефективності політики санкцій на основі визначення успішності зовнішньої політики, що вимагала на виході формулювання критеріїв ефективності політики санкцій як інструмента зовнішньої політики держави.

У свою чергу, метою даної статі є виокремлення параметрів ефективності застосування міжнародних санкцій як інструменту міжнародно-політичного впливу у рамках розвитку зовнішньополітичного аналізу.

Перед тим як розпочинати аналіз, з'ясуємо стан розробки проблеми у вітчизняній політології міжнародних відносин. У даному контексті відзначимо недостатній рівень дослідження цієї проблеми у вітчизняній міжнародно-політичній науці, адже при існуючому масиві наукових робіт з теми політичного, юридичного, економічного характеру, як правило, їх предметне поле не виходить за межі аналізу конкретного епізоду запровадження санкцій

або дослідження ролі санкцій у діяльності окремого суб'єкту міжнародних відносин. Поодинокими працями у даній царині можна назвати роботи В. Бруза, С. Галаки, О. Микал, В. Пахіля, С. Романенка.

Тож аби досягнути поставленої мети, апелюватимемо до аналітичного методу пізнання онтологічних категорій міжнародних відносин. Оскільки аналіз є таким способом дослідження об'єктів, який дозволяє вичленити окремі частини з цілого і піддати їх самостійному вивченню, а досліджуваний феномен може бути розподілений на безліч частин, елементів, властивостей, вивчити які фізично навіть неможливо [9, с. 8], ми при побудові концептуальної схеми змушені виділити для детального аналізу суттєві ознаки досліджуваного предмета.

Вихідними поняттями у ході проведення такої операції отримуємо «ефективність зовнішньої політики», «ефективність примусового інструменту зовнішньої політики», «ефективність міжнародних санкцій». Це означає, що, встановивши головні детермінанти ефективності дії кожного із вище перерахованих феноменів, на підставі використання синтезу як діалектичного дослідницького прийому по відношенню до аналізу, можна сформулювати параметри ефективності застосування міжнародних санкцій як інструменту зовнішньої політики.

Саме уведення зовнішньої політики як базового поняття для побудови концепції дає підґрунтя визначати ефективність міжнародних санкцій з точки зору зовнішньополітичного аналізу.

Тож відштовхуючись від класиків зовнішньополітичного аналізу, зокрема Х. Віарди [50], Л. Джонсона, Дж. Ендікотта, Ф. Зелікова [51], Ч. Кеглі-мол., Д. Пеппа [41], Б. Сепіна, Р. Снайдера, Е. Уйткофа [30, РР. 500-524], які стверджували, що відповідний науковий напрям сформувався на межі політології та теорії міжнародних відносин, при оцінці ефективності санкційного механізму зовнішньополітичного впливу, будемо виходити з теоретико-методологічних надбань відповідних наукових напрямів.

До того ж, подібний підхід зустрічаємо й у роботах російських фахівців. Так, П. Циганков стверджує, що при аналізі успішності зовнішньополітичної діяльності політологів цікавить проблема оптимізації внутрішніх ресурсів держави, у їх поле зору потрапля-

ють способи і механізми прийняття зовнішньополітичних рішень. Спеціалісти з міжнародних відносин звертають більшу увагу на характер і специфіку міжнародного середовища [3, с. 18].

Визначений методологічний підхід з певною долею умовності розділяють також О. Богатуров, М. Косолапов і М. Хрустальов [2]. Наприклад, М. Косолапов стверджує, що «зовнішня політика держави... вимагає, щоб між теорією зовнішньої політики як явищем, з одного боку, й увявленнями про рушійні сили, механізми, шляхи і способи формування зовнішньої політики конкретного суб'єкта міжнародних відносин, з іншого, перебувала, поєднуючи їх, операційна концепція функціонування явища у певних умовах. ... Остання ж ніщо інше, як модель зовнішньополітичного процесу, розроблена з опорою на спільні принципи і положення теорії зовнішньої політики як явища, теорії внутрішньої політики і теорії міжнародних відносин як середовища життєдіяльності суб'єкта міжнародних відносин і здійснення його зовнішньої політики» [6, с. 64]. Об'єднання міжнародних і внутрішньополітичних факторів при побудові концепції зовнішньої політики ще у 1981 р. запропонував автоський колектив під керівництвом В. Гантмана [8].

Дж. Фірон з Чиказького університету відмічає, що упродовж 1987-1996 рр. в авторитетному виданні «Міжнародна організація» у 1/3 наукових публікацій так чи інакше досліджувався вплив внутрішніх чинників на успішність зовнішньої політики [21, Р. 290].

Важливість впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на ефективну реалізацію зовнішньої політики підкреслювали у своїх працях Б. Буено де Месвіта та Д. Лелмен [12], Х. Мілнер [39], С. Петерсон [42], П. Хут [26], С. О'Хеллорен [40], Д. Вердіер [49], Г. Даунс і Д. Рок [17], К. Елман [20, Р. 7-51], Б. Рассеет [44], Дж. Снайдер [46], Е. Стемм [47], Е. Кір [31], Дж. Легро [35], Р. Роузкранц і А. Штейн [43].

Г. Кіссінджер написав: «внутрішня організація це не те, що не відноситься до справи... Як мінімум, вона визначає соціальний ефект зовнішньої політики» [33, Р. 504].

Через це концепція ефективності міжнародних санкцій як інструменту зовнішньополітичного впливу побудована на синтезі теоретико-методологічних розробок таких напрямів: теорії зовнішньої політики та теорії міжнародних відносин відповідно

до предмету дослідження. Їх поєднання дозволяє при аналізі впливу санкцій як інструменту зовнішньої політики враховувати особливості політичного середовища всередині територіального елемента (держави) і позатериторіального/транснаціонального елемента – міжнародного середовища, де вибір на користь визначеного засобу впливу та результат його дії обумовлюються перетинанням їх зон взаємодії.

При цьому при оцінці ступеня впливу внутрішнього та зовнішнього середовища на застосування інструменту зовнішньополітичної діяльності, у нашому випадку міжнародних санкцій, будемо виходити із теоретичного принципу рівноваги, тобто припустимо, що внутрішні та зовнішні чинники співмірно впливають на формування санкційної політики держави, де жодний із факторів не є визначальним.

Вибір на користь такого підходу пояснюється тенденціями розвитку сучасних світових політичних процесів, зокрема глобалізації, взаємопов'язаності, збільшення транспарентності при прийнятті політичних рішень, за умови яких повної ізоляції будь-якої країни та відсутності зовнішнього впливу на неї не існує. Навіть тоталітарні/авторитарні режими так чи інакше зазнають впливу ззовні. Про це свідчить і те, що дедалі частіше громадяни, які відчули на собі вплив авторитарної системи, звертаються до інших держав із проханням надання політичного притулку, вимагають розширення демократичних свобод, підтвердження чому може стати хвиля революцій у Північній Африці та на Близькому Сході 2011-2014 рр., феномен який Зб. Бжезинський називає «політичним пробудженням мас» [1].

Отже, обраний у даному дослідженні підхід наближений до теорії пенетративних систем В. Хенрідера [7]. Її основними ознаками є значний вплив зовнішньополітичних подій на формування внутрішньої політики та широкий консенсус у прийнятті внутрішньополітичних рішень.

До того ж, сьогодні у світі серед розвинених держав, а вони найчастіше є санкціонерами, переважають саме ті, які мають пенетративні політичні системи, адже, з одного боку, вони зазнають впливу міжнародного оточення, а, з іншого – не варто забувати про те, що зовнішня політика задовольняє внутрішні потреби держави. Як бачимо, міжнародний контекст проникає у будь-яку систему і надає їй пенетративного характеру.

Беручи до уваги вище викладене, санкційну політику держави слід розглядати як процес, на який впливає міжнародна та внутрішня політика. У цьому процесі В. Хенрідер виділяє два аспекти: спільність та консенсус. Спільність завдань міжнародної та зовнішньої політики держави визначається тим, наскільки вони доповнюють одна одну. Водночас кожна країна має і свої специфічні завдання. Ступінь компліментарності і узгодженості цих завдань визначається лише індивідуальним порівнянням конкретних цілей.

Доцільність використання принципу рівноваги підтверджується методологічним підходом Д. Дж. Сингера до виокремлення рівнів аналізу міжнародно-політичних явищ. Відповідно до нього будь-який міжнародний феномен (у тому числі і зовнішню політику) слід розглядати на двох рівнях: міжнародно-системному та національно-державному [5; 6].

Дж. Розенау, один із засновників теорії зовнішньої політики, у дослідженні «Передтеорії та теорії зовнішньої політики» виділяє п'ять рівнів аналізу зовнішньої політики (особистість лідера, його роль, специфіка державно-політичного устрою, суспільного ладу, системні ознаки міжнародних відносин) [5, с. 79].

Зі свого боку, Г. Брук, Б. Сепін, Р. Снайдер у колективній роботі «Прийняття рішень як підхід до вивчення міжнародної політики», а також Гарольд та Марагарет Спраут у праці «Гіпотези індивідуального рівня взаємин у контексті міжнародної політики» звертають увагу на те, що існують два головні фактори, які впливають на вироблення рішень у сфері зовнішньої політики: міжнародне та операційне (внутрішнє) середовище [16, РР. 64–65].

Таким чином, апелюючи до положень праць у сфері зовнішньополітичного аналізу, виділяють головні внутрішньополітичні критерії успішності зовнішньої політики (багатогранність поняття «зовнішньої політики» потребує уточнення методологічного підходу до аналізу. У нашому випадку зважаючи на предмет дослідження, а також виходячи з того, що автор прагне представити вибір реалізації стратегії санкцій конкретним міжнародним агентом як результат преференцій політичних сил і соціальних груп, обґрунтованим є звернення до структурно-функціонального підходу, теорії прийняття зовнішньополітичних рішень. Воліючи конкретизувати дослідницький прийом, наголосимо на тому, що результати ро-

боти проведені у рамках бюрократично-операційної моделі прийняття зовнішньополітичних рішень і відштовхуючись від теорії раціонального вибору. Такі концептуальні параметри обрані автором, аби виключити з предметного поля індивідуальний рівень прийняття зовнішньополітичних рішень. Останнє, у свою чергу, дозволяє абстрагуватись від вивчення когнітивних і психологічних аспектів реалізації політики міжнародних санкцій. Таким чином, наша теоретична модель будуватиметься на методі «воронки» Дж. Розенау. Варто вказати на її широке визнання американським академічним співтовариством, про що свідчить і розповсюджена практика її використання при аналізі формування зовнішньої політики США, наприклад, Е. Вітккопфом і Ч. Кеглі-мол. – *Авт.*).

Хелен В. Мілнер, наприклад, розвиваючи теорію раціонального вибору, заявляє, що будь-яка модель аналізу зовнішньої політики з позиції унітарності країни є контрпродуктивною. Натомість дослідниця пропонує розглядати всі держави як поліархічні, де прийняття зовнішньополітичних рішень розподілено поміж двох або більше акторів (передусім, законодавчою та виконавчою владою). Х. Мілнер конструює свою модель, побудовану на теорії дворівневої гри, що розглядає зовнішньополітичний процес на національному та міжнародному рівнях. Авторка стверджує, що взаємодія преференцій внутрішньополітичних гравців, закладена у функціонування відповідних політичних інститутів, а також рівень їх поінформованості, визначають можливості зовнішньополітичної діяльності та міжнародної кооперації [39, РР. 86-87]. Д. Томас на підставі аналізу ефективності зовнішньої політики держав ЄС звертає увагу на організаційні можливості управління зовнішньою політикою, координацію відомств, що здійснюють зовнішню політику. Ірландський фахівець відрізняє такі обставини, що формують сприятливе внутрішнє поле для реалізації національних інтересів держави: спільність преференцій суб'єктів зовнішньополітичного процесу; чітке розуміння цілей; послідовність у реалізації зовнішньої політики [48, Р. 6].

Г. Аллісон також називає однією із ключових причин успішної зовнішньої політики ефективну роботу бюрократичних відомств. Т. Шеллінг в одній із ранніх робіт, присвячених вивченню окресленого питання, заявляє, що успіх зовнішньої політики

обумовлюється координацією роботи виконавчої та законодавчої гілок влади. Адже, як пише фахівець: «можливість вибору лінії ведення переговорів обмежується існуючими законодавчими актами... Якщо виконавча влада реалізує зовнішню політику, вона розуміє, що її можливості регламентовані законом, і очевидним є те, що Конгрес не здатний змінити законодавство у короткий період під конкретну ситуацію» [45]. Варто підкреслити, що значення високого рівня міжвідомчої кооперації при здійсненні зовнішньополітичної діяльності вивчається у рамках структурно-функціонального підходу, сформованого і відносно автономного теоретичного напрямку у зовнішньополітичному аналізі (Д. Гернер, Т. Данн, С. Сміт, А. Хедфілд) [22, РР. 17-23].

Якщо ж застосувати аргументацію професора Оксфордського університету М. Доксі відносно того, що санкції як правовий механізм відбивають у конкретних документах соціальні норми та цінності [18], то можна припустити, що наявність сформованої нормативно-правової бази з реалізації політики міжнародних санкцій свідчить про консенсус у суспільстві і політичному середовищі щодо доцільності впровадження даного інструменту зовнішньополітичного впливу. І навпаки її відсутність означає неприйняття суспільством санкційного тиску.

За М. Рихтіком, аналіз процесу прийняття зовнішньополітичних рішень великих держав свідчить про те, що керівник країни часто немає ефективної структури, здатної управляти та контролювати зовнішньою політикою, що знижує її дієвість. Велике розмаїття відомств у виконавчій владі і складні взаємини між виконавчою та законодавчою владою призводять до того, що окремі відомства поводяться як автономні актори. Це спричиняє дві проблеми: 1) процес прийняття зовнішньополітичних рішень перетворюється на бюрократичне суперництво (замість визначення ієрархії пріоритетів); 2) унаслідок бюрократичної конкуренції рішення, що приймаються, виявляються частково реалізованими [3, с. 27].

Ш. Бретертон, М. Гроенліер [11], Л. Ван Шаїк, Дж. Фоглер, наприклад, стверджують, що успішність зовнішньої політики залежить від ступеня сприйняття спільних цінностей, політичного консенсусу щодо зовнішньополітичної орієнтації країни. У свою чергу, Ш. Бретертон і Дж. Фоглер пропонують визначати наявність політичного консенсусу за такими критеріями: 1) спільного ціннісного бачення ситуації; 2) здатності доходити згоди щодо

визначення стратегічного напрямку/цілі зовнішньополітичної діяльності; 3) (у разі потреби) оперативної корекції зовнішньої політики, її установок та інструментів [11, Р. 211]. За влучним висловлюванням М. Косолапова: «Внутрішньополітична боротьба з питань зовнішньої політики сама по собі не є зовнішньою політикою, але може вказувати на відсутність останньої» [6, с. 65]. При цьому переважна більшість фахівців вказують на те, що консенсус між бюрократичними інститутами неможливий без підтримки переважною частиною населення стратегічного вектору зовнішньополітичного поступу держави, способу реалізації національних інтересів. Як справедливо зауважує М. Рихтік: «демократичні держави все частіше зіштовхуються з проблемою ефективності зовнішньої політики. Інститути громадянського суспільства, використовуючи сучасні засоби комунікації й інформації, стають суб'єктами прийняття зовнішньополітичних рішень у таких державах» [3, с. 21].

Російський спеціаліст О. Журавльов у своїй публікації, присвяченій з'ясуванню методологічних підходів до визначення параметрів ефективності зовнішньої політики у західній міжнародно-політичній школі, також доходить того, що внутрішньополітичний консенсус нарощує потенціал при відстоюванні національних інтересів держави на світовій сцені. О. Журавльов, зокрема, зазначає: «Для першого рівня ефективності (зовнішньої політики – *Авт.*) головне – здатність швидко стартувати, зводячи до мінімуму можливу протидію внутрішнього і зовнішнього політичного середовища. Це рівень направлений... на забезпечення підтримки практичних кроків держави зі сторони громадської думки» [4].

Отже, до факторів внутрішнього середовища, що забезпечують високу ефективність зовнішньополітичної діяльності відносять: 1) сформовану нормативно-правову базу ведення зовнішньої політики; 2) структурну здатність реалізувати зовнішню політику (інституційне забезпечення і згуртованість); 3) професійну і персональну готовність до проведення зовнішньої політики (компетентність); 4) наявність легітимності внутрішньої (високий рівень підтримки зовнішньополітичного курсу населенням країни); 5) володіння внутрішнім потенціалом для використання інструменту зовнішньої політики. Разом із тим, дія цих чинників проявлятиметься по-різному залежно від того, яку політичну сис-

тему має досліджувана країна – демократичну, авторитарну чи тоталітарну [6, с. 72].

Оскільки ефективність зовнішньої політики проявляється і в потенціалі долати спротив міжнародного середовища, а у подальшому – здатності країни зберігати позитивну динаміку у реалізації національних інтересів [4], звернемося до теорії міжнародних відносин, котра пояснює й показує можливості забезпечення міжнародної кооперації держав при реалізації цілей зовнішньої політики.

М. Хьюбен коментує ситуацію у такий спосіб: «забезпечення успішності на даному рівні передбачає здатність досягати результату, утримуючи на мінімальному рівні спротив з боку світового співтовариства. Інші учасники міжнародного життя не повинні протидіяти занадто сильно, адже їх протидія здатна зробити... політику занадто витратною і в цьому сенсі неприйнятною для еліти, що заблокує зовнішньополітичну лінію» [27, Р. 74]. Схожі умовиводи представлені й у праці Р. Клаттербака [14].

М. Хрустальов, зі свого боку, аналізуючи вплив міжнародного середовища на здійснення зовнішньої політики, розподілив перше на дві зони: конфліктогенну і кооперативну [10, с. 145]. У свою чергу, чим конфліктніше міжнародне середовище, тим складніше забезпечувати кооперацію світових політичних агентів з вирішення конкретного завдання. За такою логікою зменшення антагонізму інтересів національних агентів неодмінно призведе до досягнення зовнішньополітичного завдання через використання міжнародних санкцій.

Тож, держава є одиницею у зовнішньому середовищі, а середовище визначає контекст у межах якого діє держава, проте, як насправді діє держава або взаємодіє із середовищем, залежить від ряду факторів: набору можливостей, що отримує держава, як держава сприймає своє середовище, її готовності приймати певний тип дій тощо.

До визначення феномену співробітництва, способів його досягнення існує багато підходів, різниця між якими залежить від поглядів представників окремих напрямів досліджень на природу міжнародних відносин у цілому. Серед фахівців, у центрі наукових інтересів яких перебуває проблема обґрунтування умов, що забезпечують створення широкої міжнародної коаліції при реалізації саме санкційної політики, варто окремо

виділити Д. Дрезнера [19], Л. Мартін, М. Мастандуно [38] й Е. Менсфілда.

Професор Гарвардського університету Л. Мартін, яка в цій установі захистила дисертаційне дослідження з теми, пояснює міжнародну підтримку політики санкцій виходячи з двох теорій – теорії керованої стабільності і теорії обміну послугами [37, Р. 7]. Перша виходить з того, що співробітництво з реалізації міжнародних санкцій може відбутися за умови єдиної домінуючої країни, що його воліє забезпечити. Р. Кеохейн встановлює сутність теорії керованої стабільності у такий спосіб: «...теорія стверджує, що структура впливу, яка контролюється однією країною, найкраще сприяє формуванню міцних міжнародних режимів, що є чітко визначеними, і котрим підкоряються» [13, Р. 132]. Х. Булл, зі своєї сторони, підкреслює, що «участь інших держав в здійсненні акцій колективної примусової дипломатії майже завжди ініціюється або диригується великою державою» [29, Р. 2]. Уточнюючи зміст теорії керованої стабільності, його американський колега Ч. Кіндлбергер зазначив: «Міжнародній економічній і фінансовій системі потрібний лідер – держава, яка, свідомо чи несвідомо, готова виробити й інтерналізувати деяку систему правил, встановлювати стандарти поведінки для інших держав і змушувати їх виконувати ці стандарти, брати на себе більшу частину видатків для підтримки даної системи» [32, Р. 28]. Друга актуалізується в умовах значного зменшення гегемонії США, зсуву у силових взаємовідносинах і означає врахування взаємних інтересів суб'єктів. Концепція обміну послугами експлуатується й у роботах Р. Аксельрода [23, Р. 32].

Відповідаючи на послаблення позицій теорії керованої стабільності, інша група фахівців вказує на роль формальних і неформальних інституцій і режимів, стимулюючих кооперацію при здійсненні санкцій. Теорія міжнародних режимів, за задумом її розробника С. Краснера, може бути застосована для вивчення інструментів зовнішньополітичного впливу, технологій управління і стабілізації світових політичних процесів в умовах відсутності абсолютного гегемона. «Режими можна визначити як сукупність явних і неявних принципів, норм, правил і процедур прийняття рішень, на яких збігаються очікування учасників тієї чи іншої сфери міжнародних відносин. Принципи є вірою у факти, причинну залежність і моральні принципи... Правилами

є приписи і забороняючі дії. Процедури ухвали рішень – це переважаючі практики реалізації колективного вибору» [28, Р. 2]. Наприклад, Е. Менсфілд пояснює природу політичної кооперації при реалізації санкцій з позиції інституційної теорії [36, Р. 579].

Тут варто акцентувати увагу на одній цікавій обставині. Справа у тім, що критика раціонального підходу й інституціоналізму (має розумітися як теорія, що є відгалуженням структурного реалізму. Тож, якщо в структурному реалізмі, що пояснює природу міжнародно-політичного з точки зору раціонально-матеріального, в онтологічній природі інститути статичні, то в конструктивізмі динамічні, адже вони конструюються інтерсуб'єктивними ідеями. Останнє означає, що функції міжнародних санкцій в інституціоналізмі незмінні і направлені на досягнення цілком прагматичних цілей. В конструктивізмі, навпаки, зміна інститутів модифікуватиме і природу міжнародних санкцій і їх роль на світовій арені, а значить вони виступатимуть інституцією формування нової системи світо-політичного – *Авт.*) як теорії, що пояснює створення міжнародної коаліції держав при здійсненні санкцій, з точки зору конструктивізму, була покладена в основу формулювання концепції й ключових умовиводів американського спеціаліста японського походження Й. Коги (Університет Піттсбурга). В своєму дослідженні «Конструктивістський підхід до міжнародних санкцій: реалізм, лібералізм, космополітизм і гегемонізм» Й. Кога справедливо відзначає, що в раціоналізмі «... санкції концептуалізуються як онтологічно об'єктивні засоби, які існують незалежно від людської свідомості та інтерсуб'єктивних ідей», але, як продовжує науковець, «вони не є брутальним фактом, а інституційним фактом, чие існування і функції визначаються інститутом, який створює установчі правила відповідних практик. Тому значення санкцій ... функцій санкцій змінюється по мірі зміни інституту міжнародних санкцій» [34]. Відштовхуючись від конструктивізму, Й. Кога вводить два критерії, що допомагають йому виділити типи систем міжнародних санкцій: функціональна диференціація [політичних] одиниць (горизонтальна і вертикальна); процедура прийняття рішень із застосування санкцій (неформальна і формальна). На їх основі американський спеціаліст виділяє чотири типи систем міжнародних санкцій – реалістична система (горизонтальна і неформальна); ліберальна (горизонтальна і формальна);

гегемоністська (вертикальна і неформальна) і космополітична (вертикальна і формальна) [34].

Повертаючись до раціоналізму відзначимо, що теорія режимів, таким чином, з'ясує обмеження, котрі накладаються правилами і нормами на поведінку держави у даному специфічному питанні – здійсненні міжнародних санкцій. З іншого боку, через інтереси, що артикулюються режимами й інформацію, яку вони можуть надати щодо преференцій держав та їх дій, ці інституції здатні допомагати країнам долати проблему пошуку колективної взаємодії при здійсненні політики санкцій. Р. Кеохейн уточнює: «міжнародні інституції, через функції, котрі вони виконують, здатні представляти механізм з підтримки кооперації в умовах послаблення гегемонії» [37, Р. 7]. Ідея пояснення багатосторонньої підтримки санкційної політики крізь призму теорії міжнародних режимів близька і російському спеціалісту М. Братерському.

У розрізі з'ясування сутності міжнародної кооперації при реалізації міжнародних санкцій, варто звернутися до політ-економічної концепції нового світового порядку британського фахівця Р. Кокса, сформульованої з позиції неомарксизму, але такої, що виступає модифікованою версією теорії режимів, адже її центральним елементом є створення глобального класового режиму, що накладається на національні класові спільноти [15, Р. 147]. Під новим світовим порядком Р. Кокс розуміє історичну структуру, що формується трьома чинниками: матеріальним потенціалом, ідеями й інститутами. Матеріальний потенціал швидкими темпами інтегрується в єдиний світовий механізм, й інтернаціоналізація економіки трансформує суспільні відносини і стимулює інновації в інститутах управління. Змінюється весь комплекс взаємовідносин суспільства і держави, і новий світовий порядок формуватиметься як реакція світових соціальних сил, що волітимуть «виторгувати кращі умови у світовій економіці» [15, Р. 151]. У свою чергу, асиметрія взаємозалежності в умовах глобалізації за даною концептуальною схемою пояснює модель застосування міжнародних санкцій з боку індустріальних країн відносно держав, що розвиваються, причини їх зовнішньополітичної згуртованості при здійсненні санкційних заходів.

Зважаючи на те, що ініціатива впровадження міжнародних санкцій у зовнішню політику обумовлюється множинністю

чинників, і особливо для аналізу використання даного інструменту впливу в окремих епізодах з масивом емпіричних даних, дослідники стали вивчати ймовірний рівень їх підтримки з боку інших держав на основі теорії ігор. При цьому поширеними стали такі види теорій: співпадіння, примусу, узгодження. Теорія співпадіння акцентує увагу на чинниках, котрі допомагають просувати спільні інтереси при застосуванні санкцій; друга передбачає, що змінні, які відповідають за збільшення тиску держави-ініціатора санкцій, дозволяють з'ясувати рівень їх міжнародної підтримки. Узгодження має справу з факторами, які спроможні подолати дилему між антагоністичними і спільними інтересами при реалізації міжнародних санкцій [37, Р. 18].

Резюмуючи вище наведене, наголосимо на тому, що міжнародна підтримка санкційних заходів забезпечується, насамперед, наявністю спільних цілей, високим ступенем взаємозалежності світових акторів, місцем їх у структурі міжнародної системи, їх цивілізаційною спорідненістю, що обумовлює подібність ціннісних систем. Одна держава допомагає іншій реалізувати політику санкцій, й очікує у відповідь покращення власних позицій, що призводить до узгодження зовнішніх політик держав-санкціонерів. Таким чином, співробітництво відрізняється від не-співробітництва, в умовах якого держава-санкціонер вдається до односторонніх дій, не враховуючи їх наслідків для інших держав.

Враховуючи те, що міжнародні санкції належать до примусових заходів ведення зовнішньої політики, вважається доцільним звернутися до праць, які містять аналіз дієвості використання даного виду зовнішньополітичного впливу.

Хоча обґрунтуванням умов застосування примусових інструментів зовнішньої політики, так званої «примусової дипломатії», удосконаленням способів її дієвості нині опікуються численні науково-дослідні установи у США і державах Євросоюзу, серед них фундаментальністю досліджень вирізняються такі центри: Белфорський центр науки і міжнародних відносин Гарвардського університету, Інститут ООН з проблем роззброєння, Стенфордський університет, корпорація РАНД, Центр Карнегі з вивчення проблем миру. Під «примусовою дипломатією» розуміють «погрозу силою чи обмежене її застосування, аби переконати опонента відступитися чи припинити небезпечну

діяльність – змусити його, наприклад, зупинити провокації, звільнити окуповану територію» [24, Р. 38]. На відміну від політики міжнародних санкцій, примусова дипломатія передбачає застосування непримусових (стимулюючих, дипломатичних) заходів. До того ж, у порівнянні із санкціями вона включає застосування й військової сили [24, Р. 5]. Разом з тим, примусова дипломатія здатна примусити супротивника задовольнити вимоги і без військової поразки. Отже, примусова дипломатія може використовувати позитивні стимули, переконання, так само як і негативні погрози щодо покарання для впливу на супротивників [24, Р. 10].

Важливо відмітити, що у методологічному плані вивчення проблеми ефективності примусової дипломатії також у більшості випадків, як наприклад, у роботах Д. Даніела і Б. Хейеса, Б. Джентлсона, А. Джорджа [24], Т. Шеллінга [45], побудоване на концепції «раціонального актора». А. Джордж, чий праці лягли у підмурок даного наукового напрямку, з цього приводу пише: «теорія виходить з «суто раціонального» як у цілому, так і в окремих її частинах». Така модель надає фахівцям, з точки зору А. Джорджа, одну суттєву перевагу, а саме дозволяє синтезувати ідеї і сконструювати єдину абстрактну теорію. З іншого боку, логіка вибору на користь «раціональності» пояснюється самим предметом вивчення, адже будь-яка погроза чи застосування сили неодмінно потребує чіткості і послідовності у діях і вимогах [24, РР. 6, 67].

Апелування до даного наукового напрямку виправдовує себе і через те, що, по-перше, окремі дослідження безпосередньо включають до примусової дипломатії й санкційні заходи (Д. Даніел, Б. Джентлсон, А. Джордж, Б. Хейес), і по-друге, вмотивоване запозиченням теорією міжнародних санкцій параметрів ефективності використання примусової дипломатії при оцінці результативності дії санкційного механізму (Д. Дрезнер, Р. Хаасс) [19; 25].

Отже, типовими умовами дієвості міжнародних санкцій у досягненні зовнішньополітичних цілей, які визнаються спеціалістами з теорії зовнішньої політики, слід назвати такі: 1) чіткість формулювання причини застосування міжнародних санкцій; 2) міцна мотивація; 3) асиметрія впливу держави-санкціонера та цільової країни; 4) політична наполегливість у реалізації санкцій; 5) лідерство держави, що здійснює політику санкцій; 6) наявність відповідно підтримки міжнародних санкцій як у середині країни-санкціонера, так і на міжнародній арені;

7) страх супротивника перед неприйнятною для нього ескалацією;
8) зрозумілість відносно термінів врегулювання кризи за допомогою міжнародних санкцій.

Для оптимізації використання такого інструменту як міжнародні санкції, з точки зору зовнішньополітичного аналізу, важливо дотримуватися принципу асиметрії мотивації, що досягається двома способами: по-перше, вимоги, котрі висуваються до цілі, повинні стосуватися лише вітальних потреб ініціатора санкцій, однак не перебувати у сфері життєво важливих інтересів цільової країни; 2) одночасним пропонуванням стимулів, які зменшать прагнення цільової країни до спротиву. Окремо варто підкреслити необхідність послідовної реалізації санкційних заходів при наявності ресурсу для тиску, оперативної їх імплементації, чіткого розуміння цілей, які переслідуються, координації дії країн-партнерів при здійсненні санкційних заходів.

Бібліографічний список:

1. Бжезинский Зб. Последний суверен на распутье / Зб. Бжезинский // Независимая газета. – 2006. – 17 февраля.
2. Богатуров А., Косолапов Н., Хрусталева М. Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений / А. Богатуров, Н. Косолапов, М. Хрусталева. – М.: Московский рабочий, 2002. – 390 с.
3. Внешняя политика: вопросы теории и практики: материалы научного семинара / Под ред. П. Цыганкова. – М.: КДУ, 2009. – 232 с.
4. Журавлев А. Параметры эффективности внешней политики в зарубежной библиографии / А. Журавлев [Электронный ресурс] / Режим доступа <http://www.intertrends.ru/twelfth/006.htm>
5. Косолапов Н. Анализ внешней политики: основные направления / Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 2. – С. 77-85.
6. Косолапов Н. Внешняя политика и внешнеполитический процесс субъектов международных отношений / Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. 1999. – № 3. – С. 64-73.
7. Мальський М., Мацяк М. Теорія міжнародних відносин: Підручник / М. Мальський, М. Мацяк. – 3-те вид. – К.: Знання, 2007. – 461 с.
8. Процесс формирования и осуществления внешней политики капиталистических государств / Под ред. В. Гантмана. – М., 1981. – 486 с.
9. Седляр Ю. Аналіз та прогнозування зовнішньої політики: навчальний посібник / Ю. Седляр. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П.Могили, 2010. – 272 с.

10. Современная мировая политика: прикладной анализ / Отв. ред. А. Богатуров. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 588 с.
11. Bretherton Ch., Vogler J. The European Union as a Global Actor / Ch. Bretherton, J. Vogler. – London: Routledge, 1999. – 316 p.
12. Bueno de Mesquita B., Lalman D. War and Reason / B. Bueno de Mesquita, D. Lalman: New Haven, CT: Yale University Press, 1992. – 322 p.
13. Change in the International System / O.R. Holsti, R.M. Siverson, A.L. George. (eds.). Boulder: Westview Press, 1980. – 316 p.
14. Clutterbuck R. International Crisis and Conflict / R. Clutterbuck. – New York: St. Martin's Press, 1993. – 296 p.
15. Cox R. Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory / R. Cox // Millennium Journal of International Studies. – 1981. – № 2(10). – Summer. – PP. 126-155.
16. Decision Making as an Approach to the Study of International Politics / R. Snyder. (ed.), Organizational Behavior Section: Princeton University, 1954. – 120 p.
17. Downs G., Rocke D. Optimal Imperfection? Domestic Uncertainty and Institutions in International Relations / G. Downs, D. Rocke: Princeton, NJ: Princeton University Press, 1995 – 159 p.
18. Doxey M. Economic Sanctions and International Enforcement / M. Doxey. – London: Oxford University Press, 1971. – 162 p.
19. Drezner D. The Sanctions Paradox. Economic Statecraft and International Relations / D. Drezner: Cambridge University Press, 1999. – 342 p.
20. Elman C. 1996. Why Not Neorealist Theories of Foreign Policy? / C. Elman // Security Studies. – 1996. – Volume 6. – № 1. – PP. 7-53.
21. Fearon J. Domestic Politics, Foreign Policy, and Theories of International Relations / J. Fearon // Annual Review of Political Science. – 1998. № 1. – PP. 289-313.
22. Foreign Policy: Theories, Actors, Cases / S. Smith, T. Dunne. (Ed.). – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 442 p.
23. Genetic Algorithms and Simulated Annealing / L. Davis (ed.): Pitman, 1987. – 216 p.
24. George A. Forceful Persuasion: An Alternative to War / A. George. – Washington DC: US Institute of Peace, 1991. – 95 p.
25. Haass R. Economic Sanctions and American Diplomacy / R. Haass: A Council on Foreign Relations Book, 1998. – 222 p.
26. Huth P. Standing Your Ground: Territorial Disputes and International Conflict / P. Huth: University of Michigan Press, 1996. – 275 p.
27. International Crisis Management: the approach of European states / M. Houben. – London, New York: Routledge, 2005. – 315 p.
28. International Regimes / S. Krasner (ed.): Ithaca, Cornell University Press, 1983 – 372 p.

29. Intervention in World Politics Oxford / H. Bull (ed.): Clarendon Press; New York : Oxford University Press, 1984. – 198 p.
30. Kegley C., Wittkopf E. American Foreign Policy: Pattern and Process / C. Kegley, E. Wittkopf. – 4-th ed. – New York: St. Martin's Press, 1991. – 643 p.
31. Kier E. Imagining War: French and British Military Doctrine Between the Wars / E. Kier: Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997. – 240 p.
32. Kindleberger Ch. The World in Depression, 1929 / Ch. Kindleberger – 1939. – Berkeley London : Allen Lane, 1973. – 336 p.
33. Kissinger H. Domestic Structure and Foreign Policy / H. Kissinger // Daedalus. – 1969. – № 95(2). – PP. 501-526.
34. Koga Y. Constructivist Approach of International Sanctions: Realism, Liberalism, Cosmopolitanism, and Hegemonism / Y. Koga PhD candidate, Department of Political Science University of Pittsburgh. Paper prepared for presentation at the Istanbul International Conference (Istanbul, Turkey, August 24-27, 2005) – 85 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sanctio.jp/wordpress/wp-content/uploads/2010/06/Constructivist-Approach-of-International-Sanctions-by-Yoshifumi-KOGA1.pdf>
35. Legro J. Cooperation Under Fire: Anglo-German Restraint During World War II / J. Legro: Ithaca, NY: Cornell University Press, 1995. – 255 p.
36. Mansfield E. International Institutions and Economic Sanctions / E. Mansfield // World Politics. – 1994. – Volume 47. – № 1. – PP. 575-605.
37. Martin L. Coercive Cooperation: Explaining Multilateral Economic Sanctions / L. Martin: Princeton University Press, 1993. – 324 p.
38. Mastanduno M. Economic Containment: CoCom and the Politics of East-West Trade / M. Mastanduno: Ithaca: Cornell University Press, 1992. – 353 p.
39. Milner H. Interests, Institutions, and Information: Domestic Politics and International Relations / H. Milner. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press. 1997. – 291 p.
40. O'Halloran S. Politics, Process, and American Trade Policy / S. O'Halloran: University of Michigan Press, 1994. – 202 p.
41. Papp D., Johnson L., Endicott J. American Foreign Policy: History, Politics and Policy / D. Papp, L. Johnson, J. Endicott. – New York: Pearson Longman, 2005. – 542 p.
42. Peterson S. Crisis Bargaining and the State: Domestic Politics and International Conflict / S. Peterson: University Michigan Press, 1996. – 208 p.
43. Rosecrance R., Stein A. The Domestic Bases of Grand Strategy / R. Rosecrance, A. Stein: Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993. – 230 p.

44. Russett B. Grasping the Democratic Peace / B. Russett: Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993. – 173 p.
45. Schelling T. The Strategy of Conflict / T.Schelling: Cambridge, Harvard University Press, 1960. – 309 p.
46. Snyder J. Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition / J. Snyder: Ithaca, NY: Cornell University Press, 1991. – 330 p.
47. Stamm A. Win, Lose, or Draw: Domestic Politics and the Crucible of War / A. Stamm: University Michigan Press, 1996. – 239 p.
48. Thomas D. Actorness and Effectiveness in EU Foreign Policy / D. Thomas / Paper prepared for Presentation at the UACES 40-th Annual Conference. – Bruges. – 6-8 September 2010. – 29 p.
49. Verdier D. Democracy and International Trade / D. Verdier. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994. – 387 p.
50. Wiarda H. American Foreign Policy: Actors and Processes / H. Wiarda. – New York: Harper Collins College Publishers, 1996. – 299 p.
51. Zelikow Ph. Foreign Policy Engineering: From Theory to Practice and Back Again / Ph. Zelikow // International Security. – 1994. – Volume 18 (Spring). – № 4. – PP. 143-171.

В статье раскрываются теоретические подходы к исследованию международных санкций во внешнеполитическом анализе. Основное внимание уделяется освещению роли внутренних и международных факторов, которые определяют эффективность политики санкций. Изложение начинается с рассмотрения условий, определяющих потенциал государства осуществлять внешнюю политику, анализируются параметры успешности принудительной дипломатии. Оцениваются внутривнутриполитические факторы, предопределяющие эффективность международных санкций как инструмента внешней политики.

The article deals with the conceptual background of the international sanctions in foreign policy analysis. The main accent is made on domestic and international factors, which determine the efficiency of sanctions policy. It opens with the review of the objective factors that influence the successful foreign policy making, the determinants of the coercive diplomacy efficiency are revealed. It is evaluated the domestic factors the efficiency of international sanctions as the foreign policy tool impact on.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2017